

Internimata and-i Francia 1940-1946

Marie-Christine Hubert

Rodipen le “gypsyurengo” thaj dikhpen lenge phiripnasko | Ordinura musajutne rezidencenge vas e “nomadura” and-o trinto rajxo | Internimos and-i biuštavdi zona | Internimos and-e uštavdi zona | Palal o slobodipen | Sadivesengo trajo and-e lagerja | Kazura deportacijenge katar e francikane lagerja internimaske

➤ *And-i Francia sas duj verver ama paralelo liipnata and-o dikhpen le “gypsykane problemake”. I francikani kaj lel and-o dikhpen o internimos sar jekh drom te anel e “tsiganes”-en (“gypsyuren”) and-i rig le societetaki, savi sas opral i metoda le germanikane iternimaski sar jekh angluno phir/paso karing o mudaripen and-o butipen. Kadja, e francikane roma, ma sar okolaver save živenas and-aver thema telal o germanikano uštavipen, na sas mudarde and-e lagerja katar Auschwitz. Ama vi kadja, von ni xastrajle (ni skapisajle) persekuciatar: saste familie sas internime ande specialo lagerja andar sa o them, vi and-i vrama vi palal i okupacia/uštavipen.*

ANGLOALAV

Andr-odova so and-o 1930 and-i Germania e “gypsykani problema” sas dikhli sar jekh komplekso, xamindoj e rasialo, socialo thaj kulturalo karakteristike, e francikane raipnata, vi kaj sas len jekh but-prinžardo tradicionalo anti-“gypsykano” ilo, sas len jekh maj but vaj maj zalag socialo liipen and-o dikhpen lenge kampnasko te lačharen “gypsykani problema”. Diindoj rigate o publiko labjaripen/uzimos le rasialo kriterijengo, von dikhenas jekh kategoria populaciaki and-o 1912, “phirutne”, save, vi kaj na sas nijekhvar šužes definime, sas eksklusiv “gypsyura”. D’atunčara orde, o trajo le romengo and-i Francija sas sa maj pharo. Amd-o 1940, e anglune “gypsyura” sas thode/internime and-e lagerja vi and-e uštavde, vi and-e biuštavde riga le themeske.

Karing dopaš andar e anglal-maripnaske “gypsykani populacia” le Franciaki, pretele 13000 manuša, sas internime and-e specialo lagerja and-o sasto them. Mek ke sas internime, von sas dukhavde nasvalimatendar thaj bokhatar, thaj ande but kazura, sas lile vaš i buti zorasa. Vi kaj nanaj registruimata deportacenge and-i masa/butipen pe rasialo rezonura ži k-o agor le beršesko, na numaj and-i uštavdi rig le Franciaki, minimum 200 “gypsyura” francikane originatar sas mudarde and-o Sachsenhausen, Buchenwald thaj Auschwitz-Birkenau.

INTERNIMASKO LAGERO VAŠ E “GYPSYURA” AND-I FRANCIA AND-I VRAMA LE II-TO LUMJAKE MARIPNASKO

III. 1

(katar Jo Saville thaj Marie-Christine Hubert, andar Bulletin

Association des Enfants Cachés, No. 8 mars 1998)

NB. O aver internimasko lagero, vaš e židovja, nanaj sikavdo ande kadaja mapa.

* “Departamentura” ande kodoja vrama



Rodipen le “gypsyurengo” thaj dikhipen lenge phiripnasko

Ordinura musajutne rezidencenge vaš e “nomadura” and-o trinto rajxo

Internimos and-i biuštavdi zona

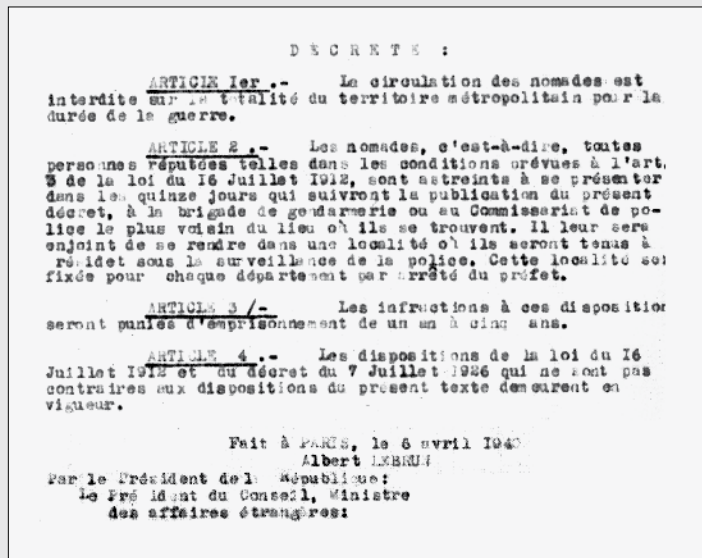
Internimos and-e uštavdi zona



III. 2

“Nomadura” and-o lagero k-o Montreuil-Bellay (Département Maine-et-Loire), 1944. kadava sas o maj baro lagero internimasko vaš e “nomadura” and-i Francia, maj but 1000 manušenca internime.

(katar Hubert 1999, p.76)



III. 3 (Detalio)

Dekreto-zakono andar 6 aprili 1940. O Artikolo 1 phenel: “La circulation des nomades est interdite sur la totalité du territoire métropolitain pour la durée de la guerre” (O phiripen le “nomadurengo” si bimuklo and-i Francia and-i vrama le maripnaski)

(katar e arxivse le Departementoske Bouches-du-Rhône)

RODIPEN LE “GYPSYURENGO” THAJ DIKHIPEN LENGE PHIRIPNASKO

Sas roma and-i Francia andar o 15to šeliberš, ama von sas registruime oficial k-o agor le 19-to šeliberšesko. Atunči sas i vrama kana e roma slobodime andar i robija and-e Rumunikane Principatura avile and-i Francia thaj and-e aver rigale Ratutne Evropake. But andar kadala roma gele paš-o vi kadja but dikhlo numero le phirutne manušengo (aver roma, butjarne sezonierja, vagabondura, phirutne negucatorja, manuša kaj mangel thaj aver) save phirenas and-e Franciake riga rodindoj jekh trajoj maj lačo ande jekh vrama but phari ekonomikanes.

Special e “tsiganura” sas stigmatizime. Vaon sas kušle vaš svako bilačhipe so šajimaginisarentuke–čorimata, uštavimata legiake, xoxavimata, čoripen xurdengo thaj vi vaš o diipen le nasvalimatengo. I presa barjarelas kadala čačutne vaj patjane kerimata, diindoj vast k-o barjaripen le darako and-e manušengi godi, andr-odova so e zakonurja mamuj o vagabondažo tahj o mangipen sas sikavde bieficien-to and-o ačhavipen le phirutne trajosko.

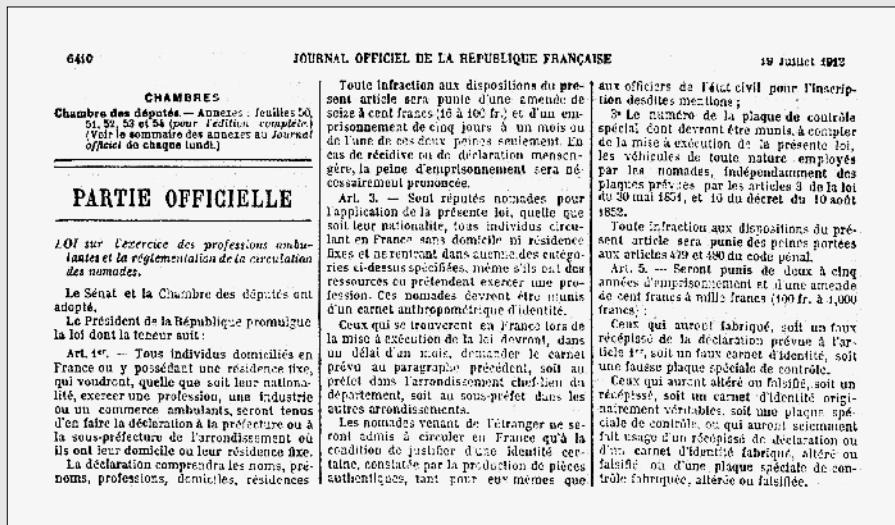
And-o 1895, o governo tradia jekh ginipen/cenzuso le phirutnengo. Registrisarde maj but desat 400000 itineranti manušen, 25000 andar lende “nomadura” phirindoj le karavanenca. Arakhle anglal i presia/uštavipen le publiko opiniake, e legislatorja kerde buti maškar 1907 thaj 1912 k-o keripen neve zakonurengo savengo res sas o arakhlipen/identifimos le phirutnengo thaj o ačhavipen lenge phiripnasko.

And-o 16 july 1912, o governo legifisarda jekh zakono savo partikularo dikhelas e romen, vi kaj sas kerdo vaš sarre itineranto manuša. O “Loi sur l’exercice des professions ambulantes et la réglementation de la circulation des nomades” (“Zakono po ekzerčimos/keripen le ambulanto butjengo thaj p-o reglementimos le phiripnasko le nomadurengo”) dikhelas trine kategorien phirutne manušenge: e “phirutne negucatorja/komersantura”, “forainura” (itineranto piacaki/marketoski buti) thaj “nomadura”. O artikolo 3 andar o zakono, diindoj definicia k-e “nomadura”, lel and-o dikhipen le romen. Andar kodoja vrama orde e francikane raipnata labjarde/utilisarde numaj o alav “nomadura” kašte sikavel e romen thaj e “gypsyuren” sako feloske.

Kadaja nevi administrativo kategoria sas subjekto bute spidimatengo. Svako manušeske de katar 13 berša opre mangelas pes leske te ovel les jekh “lil antropometrikane registruipnasko”, kaj sas xramome lesko civilo statuso, duj slike/fotografie (khotti thaj anglal), leske naja (amprente) thaj informacije pala leske fiziko karakteristike. Kana ačholas ande jekh than, les trubulas te ovel les o lil pečatime/stampilime jekhe publiko oficialostar, vi kana avelas thaj vi kana teljarelas. Le šeres le familiako, sa kadja, sas les jekh lil savo sikavelas o civilo statuso svakone manušesko kaj phirelas lesa. Le vurdonen sas len jekh specio lil registruimasko. E registracije pe “nomadura” sas akana inkerde and-e prefektura thaj k-o Miisteri le Andralipnasko. E raipnata žanenas kon si thaj dašti dikhena lengo phiripen.

ORDINURA MUSAJUTNE REZIDENCENGE VAŠ E “NOMADURA” AND-O TRINTO RAJXO

Jekhvar le maripnasa, barile e vičija maškar e roma. Le komunisturenca thaj



III. 4

*“Zakono savo dikhel e Phirutne okupacije thaj Kontrolo le Phiripnasko le Nomadurengo”
“Madikh o themutnipen/ nacionaliteta, sa e phirutne žene saven naj len jekh bešipnasko-
than vaj jekh kher thaj naj andar nijekh kategoria sikavdi opreder, si dikhle sar nomadura,
vi te si len materialo-butja vaj phenen ke si len butjake. Kadale nomaduren trubul te ovel
len jekh lil antropometrikane registruimasko”*

(amboldo katar Official Journal of July 19, 1912)

le avrutnenca, von sas e anglutne viktime le konfliktoske. Patjande spionja, von sas gradual dine avri andar i societeta thaj čhudine afektiv.

And-o 22 oktobra 1939, jekh militaro dekreto na maj mukla le romen te phiren ande oxto “departamentura” le ratutne Franciake thaj te maj bešen ande duj “departamentura” (Indre-et-Loire, Maine-et-Loire). E militaro autoritetura lile and-o dikhpen o artikolo 5 andar Zakono vaš e Phare Situacije dino and-o 9 august 1849, thaj sas labjardo uzime and-i vrama le Anglune Lumjako Maripnasko kaifisarel pes o internimos le “gypsyurengo” and-e “šuzaripnaske lagerja” thaj “suspekturjenge lagerja”.

And-o 6 aprili 1940, jekh legislativo dekreto dino le prezidentostar le themesko na maj mukla le phirutnen te phiren kajgodi and-o šerutno foro le Franciako and-i vrama le maripnaski thaj kerde len subjekto le ordinurengo vaš e musajutne rezidence. Oficial, kadaja masura sas kerdi kašte tiknjarel o risiko le spionažosko ; bioficial, o res sas te spidel e romen “tsiganjen” te ačhon thaneste. [III. 3]

Anglunes, i žandarmeria kerda jekh ginipen/cenzuso le “nomadurengo” diindoj len lila antropometrikane registru-

imaske. Dujto, o prefekto dia jekh dekreto kaj mangel lenge te oven rezidenta ande jekh vaj maj but distriktura sikavde vaš kadaja buti. Kaj na sas aprobime nijekh dekreto vaš i implementacia le dekretoski, e “nomadura” sas mukle te phiren pe jekh specifiko than, kašte arakhen butjake thaj e butja kaj trebul len. I invazia le germanikane trupengi and-o maj 1940 kerda te na maj ovel implementime kadava dekreto and-o sasto them.

**INTERNIMOS AND-I
BIUŠTAVDI ZONA**

E roma andar Alsačia-Lorena, sar vi e židovja, sas bičhalde karing i biuštavdi zona kaj o guvernio Vichy dia ordino vaš e musajutne/kompulsory rezidence (“assignation a rezidence”) anda lende vaj internisarda len ande legerja kerde anglunes vaš e spanikane republikanija. Kadja, 376 “gypsyura” sas inkerde and-e lagerja katar Argelès-sur-Mer (Pyrénées-Orientales) ži and- 30 oktobra 1940. [III. 6, 7]

And-e aver biuštavde zone, e ordinura vaš musajutna/obligime rezidence ačhile sar norma. And-o čačipen, o živan le romengo sas and-o vast le prefekturen-



III. 5

Lil antropometrikane registruimasko

(katar e archives le Departementoske Bouches-du-Rhône)

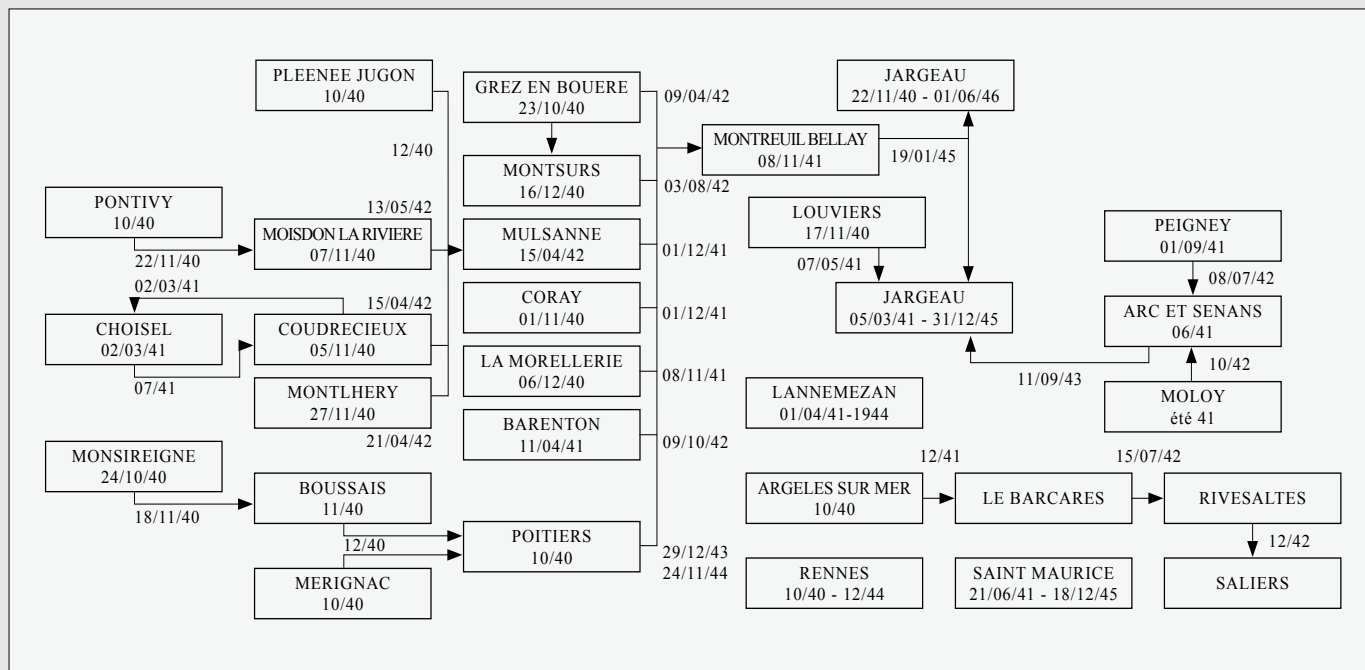
go save dašti internisarenas svako “nomados” kaj patjanas les indezirabilo/bikamlo. Kadja, and-o aprili 1941, o prefekto katar Hautes-Pyrénées kidinja khetanes sarro “departamento” le “nomadurengo” opr-o platowo Lannemezan, thaj pala kodo thoda len ande jekh spitalo pervavdo, pazime/brakle le žandarmeriatar.

Maškar oktobra 1940 thaj august 1944, pretele 1400 “nomadura” sas internime ande duje lagerjende and-i biuštavdi zona, k-i decizia le governoski Vichy. I germanikani invazia le zonaki and-o novembra 1942 na lokhjarda lengo trajo.

**INTERNIMOS AND-E
UŠTAVDI ZONA**

And-o 4 oktobra 1940, i Germanikani Baro Komanda and-i Francia dia ordino k-o bičhalipen le “gypsyurengo” and-e uštavde zone, and-e lagerja telal o rakhipen/garda le francikane policiako. E francikane autoritetura sas thode te organizisaren i sasti buti, e njamcura diindoj numaj cerra instrukcije: e familie te na oven ulavde, e xurde te žan k-i škola.

Katar dopaš-oktobra o “Feldkommandanten” (o thanesko šerutno) dia le



III. 6

Internimos le "Gypsyurengo" and-i Francia kata 1940 k-o 1946: xronologia avilimatengi, transferurengi thaj slobodimatengi k-e sako lagero.

(katar Hubert 1999, p. 68)

prefektoren instrukcije sar te zurjaren o ordino, phenindoj save manuša si lile and-o dikhpen: "Sarre manuša francikane vaj aver themutnimaske saven naj len jekh stabilo kher thaj save phiren and-o uštavdo regiono ande jekh "gypsykano" čhand/maniera ("nomadura" thaj "forainura"), vi te si len vi te naj len lila antropometrikane registruimasa vaj lila personalo identitetake."

Na sar e francikane, e germanura definisarenas le "gypsyuren" bute termenurenca. Von aplikisarde vi rasialo thaj vi socialo kriterija. Vi e nomadiko thaj vi e thanjarde manušenge, te sas vaj na integrimo and-i societeta, phenenas lenge "gypsyura". Žanindoj ke andar 1912 nu maj i Francia prinžarda oficial e manušen saven sas len lil antropometrikane registruipnasko sar "gypsyura", and-o 1940 e germanura zumavde te thon zorasa pengi definicia, ama bi baxtagoresko/sukcesosko.

E žandarmura aplikisarde i germanikani definicia numaj and-e kazura kana kerde e arestimata pe baza le prefekturalo dekretoski publikime ande lengo "departamento". E prefektura, kamindoj te inkeren i legaliteta, dine jekh prefekturalo dekreto internimasko savesa paruvde

germanikano ordino ande jekh francikano legalo akto. Kadja, and-e jakha le publiko opiniake thaj le phandlenge, responsabiliteta vaš e internimaski thami/zakono le francikane autoriteturengo korkore. O internimos le "gypsyurengo" sas jekh germaniakani iniciativa tradini k-o agor le francikane autoriteturendar.

Zi and-o 31 oktobra 1940, pretele 400 "nomadura" aba sas internime ande šov lagerja andar i uštavdi zona. O internimos sigjardilo palal o diipen avri le germanikane ordinosko andar 22 novembra 1940, savo na maj mekel slobodo e phirutne okupacije/butja ande 21e "departamenturende" andar i ratutni Francia. Ande sa kodoja vrava e roma sasčhidine andar kostalo zona, khetanes le židovjenca thaj le avrutnenca. Vi e germanura, pala' kodo, čudine avri thaj internisarde sa kodolen saven von dikhenas len sar "gypsyura": "nomadura" saven sas len lil antropometrikane registraciako, ama vi e "forainuren", thanjarde manuša prinžarde sar "gypsyura" thaj "asocialo" manuša, sar čora thaj aver vagabondura.

E but internimata kerde trubutno kaj te putren pes maj but strukturime lagerja, kaj te thon pes e "nomadura" internime and-e lagerja save sas kerde sigate

haj ad-hoc and-o oktobra 1940. Misaljake, e "nomadura" inkerde and-o Mérignac (Gironde) thaj Boussais (Deux-Sèvres) sas mukisarde and-o lagero Route de Limoges and-o Poitiers (Vienne). K-o agor le decembrako 1940, pretele 1700 "nomadura" thaj "forainura" sas internime ande 10 lagerja. [III. 8, 10-12]

And-i divesutni Francia kerde pes lagerja andar aprili 1941 orde. And-o Departamento Doubs, e roma sas internime and-o purano Thagarikano Lonesko-than katar Arc-et-Senans, jekh konstrukcia kaj akana si Lumjako Molutno-than rakhlo katar UNESCO. And-o Departamento Yonne, von sas inkerde and-i bar jekhe purane sastrune-dromeski staciaki, Saint-Maurice-aux-Riches-Hommes.

K-o agor le beršesko 1941, e germanura činavde godi (dečidisarde) te reorganizisaren o lagero, gindosa te tiknjaren e pokinimata/kostura, te lokhjaren i buti le gardianjengi thaj te ačhaven e našimata. Sar vi e "Zigeunerlager" ("gypsykano" lagero) andar Germania vaj Austria, kadala lagerja sas akana organizime pe regionalo baze.

Kadala sas e butja save gelde k-o keripen le maj bare lagerosko internimasko vaš e "nomadura", o lagero ka-

“SIKAVIPNASKE” LAGERO K-O SALIERS (BOUCHES-DU-RHÔNE)

O lagero katar Saliers (Bouches-du-Rhône) si les jekh specialo istoria, kaj sas kerdo instrumento propagandako. Zumavindoj te durjarel e phenimata andar e suissikani thaj amerikanikani presa savi phenela ke but oponentura le nazistikane regimoske merenas and-o internimos and-i telutni Francia, o guvernio decidisarda te kerel ee “sikavipnaske”lagerja.

Kaj namaj sas lagerja Noè thaj Récébédou (“spitalo” lagerja save sigo phandle pes kaj sas bilače kondicije vaš e internime), and-o trinito ĉhon (mars) le beršesko 1942 decidisarda peso keripen jekhe legerosko numaj vaš e “nomadura”. Kerdo and-o Camargue, kaj si jekh ĉaĉutni “gypsykani” tradicia, falas ke si jekh asavko gav and-o regiono. Panda jekhvar sas jekh kalo eŝeko: e phera pherdjona ĉik kana delas briŝind, e kabine sas pherda žuva etc. e internime našle le butenca.

III. 7



III. 8

Šerutno andrediipen k-o lagero Route de Limoges katar Poitiers (Département Haute-Vienne)

(pal Hubert 1999, p. 74)

tar Montreuil-Bellay (Maine-et-Loire). Maŝkar aprili thaj July 1942, e phandle andar e lagerja andar trin verver “departamentura”, Coudrecieux, Montlhéry thaj Moisdon-la-Rivière, sas mukisarde k-o lagero Mulsanne (Sarthe). And-o 3 August 1942, e 717 phandle sas tradine k-o Montreuil-Bellay, khetanes e phandlenca mukisarde othe andar aver lagerja. And-o 18 Augusto, lengo numero barilo ži k-e 1018 phandle. [III. 2]

And-i januara 1943, pretele 2200 “nomadura” sas internime ande oxto lagerjende. O tiknjaripen le numerosko kana o lagero sas reorganizime si kaj sas slobodisarde e “forainura”.

PALAL O SLOBODIPEN

E mukisaripnata kerde pes vi palal o slobodipen. And-o 19 januara 1945, e “nomadura” andar Montreuil-Bellay sas mukisarde and-aver duj lagerja. And-o decembra 1945, o lagerja Jargeau thaj Saint-Maurice sas, ake, phandle thaj e manuŝa internime othe slobodisarde.

Ma sar aver viktime le uŝtavdutne forcenge, e roma na sas sistematik slododisarde palal o milaj le beršesko 1944,

vaj palal 8 maj 1945. Vorta sar o guvernio Vichy, e neve francikane autoritettura dikhle o internimos le “nomadurengo” sar jekh angluno phir/punro kerdo karing o spidipen le romengo te beŝen jekhe thaneste. I korespondenca maŝkar o Generalo Inspektorato vaš e Lagerja thaj o Generalo Inspektorato le Administrativo Servisurenge sikavel kadaja buti: solduj riga ĉhinavde godi kaj o internimos trubul te ovel paruvdo le ordinurenca vaš i rezidenca zorasa. Kadaja mekla le autorituren te aĉhon and-e riga le legiage, dekana o dekreto kerda le {nomaduren} subijekto vaš e rezidenca zorasa, e ordinura inke sas zurale.

Numaj e legiasa andar 10 maj 1945, savi thoda i statutaro data vaš o aĉhavipen le ĉingjarimetengo thaj, de fakto, phagla o dekreto andar 6 aprili 1940, e autoritettura kamle te slobodisaren e romen bikondikasa. Les Alliers, o palutno lagero vaš e “nomadura” sas phandlo k-o 1 Juno 1946.

Jekh dikhipen le bute transferurenge – varesave internime sas ande 4 vaj 5 lagerja – kerda posibil te ŝaj phenel pes o numero le romengo internime and-i Francia. Zi and-o 1992, sas genaralo akceptuime jekh estimacia 30000

manuŝengi. Jekh nevo numero sikavdilo kana dikhle pes e lagerroske registruipnata inkerde and-e “departamentalo” archive, thaj maj preciz kerindoj analiza le numerjenge andar svako lagero. Liindoj sama te na ginas sa kodole manuŝen maj but droma, ame arakhlam 4600 internime and-e uŝtavde zone thaj 1400 and-e slobodo zone, sastes ovinde 6000 internime. Inkerindoj konto ke nesave registruimata nanaj kompleto, ŝaj phenel pes ke maŝkar 6000 thaj 6500 manuŝa sas internime sar “nomadura” ande 30 francikane lagerja, vaj pretele dopaŝ andar e romani populacia savi sas and-i Francia and-o 1939.

SADIVESENKO TRAJO AND-E LAGERJA

E francikane roma sas internime k-e germanikane ordinura sombutjasa le francikane autoritaturengi thaj putarde dromesa katar i majoritaro publiko opinia, savi sas sastes indiferento k-o trajo le manuŝesngo internime.

Maj but sar 90% andar kadala sas francikane themutnimaske. But avrutne roma fal pes ke našle andar o them palal o astaripen le maripnasko. Varesave



III. 9

“Gypsyura” internime k-o lagero Rivesaltes
(katar Hubert 1999, p. 67)



III. 10

Kherorra kaj bešenat e “nomadura” and-o lagero Route de Limoges andar Poitiers
(Viena).

(katar National Archives, slikengi/foto sekcia (NAps), F7 15109, 6 januara, 1942)

ve sas internime sar avrutne and-e lagerja andar i telutni Francia, sar si e Gura.

Jekh andar i šerutni karakteristika le internimasko le romengo sas kaj i sasti familia sas inkerdi khetanes. Ma sar k-e židovja, e murša na sas ulavde lenge žuvljendar thaj lenge xurdendar. I integriteta le familiaki sas sastes respektime. E xurde sas 30-40 % andar e internime.

E roma bešle šov berša andar o phandlipen and-e kondicije but-but phare. Butivar e lagerja sas kerde pe jekh umal vaj paše jekh plajorro, k-i mila (k-o vast) le elementurengo. Von sas čorores ekipime vaj sas bisasteveste. Biovindož kerde kadale butjake, e thana sigo resenas kadja ke našti bešesas ande lende. E paturja/soipnaske-thana na sas patjarde kovlesa vaj na sas len kàpe učaripnaske. E kherorra sas pherda likhenca thaj žuvenca. And-o Haute-Marne e “nomadura” sas internime ande jekh purano forto saves nimaj sas les udara, feljastre vaj pani. K-o Mulsanne e kherorrengo čhatlo/učaripen sas kerdo andar sastrjeste xivjardo, šil baro ivende thaj pèko tatipnaskoro milaje. Othe kaj daštinas, e roma živenas maj sigo ande penge karavane de sar and-e kasave kherorra save sas bisasteveste thaj phagenas lengo živipnasko drom.

E roma sas dukhavde šilestar, kaj but vrama na sas len khanči urjavipnaske. Von mekle e urjavipnata and-e karavane save mekle len (abandonisarde len) po drom kana sas lile thaj phndle. Biovindož len khanči, e internime katar Moisdon-la-Rivière na sas len sosa te keren jag, thaj anda kodo phabarde e kašta andar o kher te tatjaren pes.

Pala’ sar sikaven e but reportura, von sas bokhale. Ande nesave lagerja, sar si Coray (Finistère), i administracia ni kerda provizije kašte oven len xamasko. E murša kerenas buti avri andar o lagero, andr-odova so e žuvlja thaj e xurde bešenat andre, kašte keren le muršen te na našen. Avere thanende, e love dine vaš o xaben na sa dosta vaj avenas palal but vrama, special and-e anglune čhona. O internimos sas sa maj pharo, kaj e “nomadura” trubulas te dikhen pendar korkorre. Von našti dikhenas penge familiendar, save sas vi von phandle vaj sas but čororre te dašti ažutin len, thaj na sas len ažutipen katar i kariteta, savi delas p’o intereso p-e aver kategorije internimenge. Ake, von našti lenas suplamento xamasko, sar dašti lenas e aver kategorije internimenge. Numaj o Lolo Trušul, o karitetako Themutno Azuti-

pen thaj jekh vaj duj religikane fundacije avile te ažutisaren len – thaj numaj ande nesave kazura. Ama sa kadalenca, i cachexia thaj e oedemura, but arakhle avere rigende, na sas vareso arakhlo athe. [III. 2, 6-13]

E internimata na sas jekh iniciativa le francikane autoriteturengi, ama von labjarde (utilizisarde) kadaja kaštethol e “tsiganjen” and-o krugo le societetako. E xurde sas bičhalde and-o škola, ačaral andr-e riga le lageroske. And-e lagerja katar Les Alliers thaj Saliers, e bidadengere thaj e xurde mukle/abandonime vaj temporar ulavde lenge dadendar sas dine ande vasta (and-o grižimos) autoriteturengi vaš o socialo ažutipen vaj le religikane institucijenge. E autoritetura patjanas ke perdal lende e xurde šaj te oven “socializime”, gindindož ke ni maj si len kontakto lenge originalo trujalipnasa (živipnaske kondicijenca).

Vaš e bare-manuša, i socialo integracia kerelas pes perdal i buti. Opral o buti kaj kerenas avri katar o lagero, e internime kerenas buti vi vaš e privatno kompanije andr-e riga le lageroske. Aver kerenas buti and-o lagero, and-e ferme thaj veša, ama sadajekh rakhel/pazime le žandarmurendar. Jekh rig andar lengo po-



III. 11
*Lageroski infirmeria k-o Mérignac
(Gironde).*

(katar NAPS, F7 15099, 18 februara, 1942)



III. 12
Andre ande jekh baraka k-o lagero Mérignac (Departamento Gironde).

(katar Hubert) 1999, p.74)

kinipen sas inkerdo sar kostura vaš lengo internimos.

E germancura sa kadja lile kadaja butjaki-zor vaš i organizacia Todt, savi kerda e maj bare projektura and-e uštavde thema, dikh athe vi o Atlantikano Duvar/Zido, thaj maj palal vaš e servisura butjake zorasa. O numero le rekizicijengo sas dosta tikno, anda kodo kaj but internime našle. E germancura sas mamuj o angažimos jekhe butjaki zorako, anda kodo kaj von phenenas ke si “bikompetento thaj na kamen te keren buti”.

Sas but phares le romenge te resen pengo slobodipen. Len trubulas te ovel len jekh kher vaj te keren proba (te čačaren) jekhe lilesko bešipnasko, te oven akceptuime katar lengi diz, te ovel len jekh šužo registruipen tradimasko katar o legero, thaj te len akceptuimos katar o prefekto le distrikosko k-o lengo avilipen vaj- k-o teljaripen, thaj univar katar e germanikane autoritetura. Jekhvar solodime, von sas thode telal e ordinura vaš i zoraki rezidenca telal o dekreto andar 6 aprili 1940. Ande but ekstremo kazuren-de, e thaneski populacia kaj na kamelas le romen ande lengi zona resli te kerel te oven palpale internime.

E roma kerde sa so daštisale kašte našen. O lagero katar Arc-et-Senans sas phandlo and-o septembra 1943 anda kodo kaj but manuša našle andar leste.

KAZURA DEPORTACIJENGE KATAR E FRANCIKANE LAGERJA INTERNIMASKE

Pe but rezonura, e nazistura nijekhvar na ordonisarde i deportacia le francikane romengi k-o Auschwitz, te oven mudarde. Anda kado, na sas bute-manušengi deportacia pe rasiolo motivacije. Ama nesave roma internime and-i Francia sas deportime k-e lagerja katar Sachsenhausen, Buchenwald thaj vi Auschwitz-Birkenau.

And-o 13 januara 1943, 70 murša maškar 16 thaj 60 berša sas tradine avri andar o lagero katar Route de Limoges, andar Poitiers, patjandoj pes, pala sar phenda o šerutno le lagersko, ke si te keren buti and-e fabrike le Germaniake. O čačipen isi ke kadala roma nijekhvar na dikhel e germanikane fabrike. Von sas mukisarde k-o lagero Royallieu and-o Compiègne anglal te oven bičhalde k-o Oranienburg-Sachsenhausen and-o 23 januara. And-o 23 juno, aver 25 manuša

sas bičhalde k-o Compiègne. And-o 26 juno, 23 andar lende sas bičhalde k-o Buchenwald. Soske? Fal pes ke i prefektura bičhalda kadale romen k-e germancura kaj kadja e terne thanjarde butjarne te oven disponibilo. Kana e germancura dikhle ke e manuša save sas lenge bičhalde na sas butjarne kompetenta, bičhalde len and-e nazistikane koncentracion legerja.

Pala sar sikaven e but reportura khetanes avere sursenca, e eventura andar poitiers na sas vareso savo namaj kerdasas pes. Fal pes ke e roma save sas telal e ordinura vaš e rezidenca zorasa and-e biuštavde zone sas lile e francikane autoriteturendar thaj bičhalde te keren i quota butjaki mangli e germancurendar. Pala' kodo, sar e roma andar o lagero katar Poitiers, kadala bibaxtale sinesas bičhalde and-e nazistikane koncentracion lagerja thaj na and-e fabrike le Germaniake.

E lagerske-registruimata katar Auschwitz-Birkenau sikaven 40 belgikane thaj francikane roma internime and-i Francia andar 1940 ži and-o 1943. arestime k-i riga le vešeske katar Rouen (Seine- Inférieure), kadala roma sas internime k-o Montlhéry thaj pala' kodo k-o Montreuil-Bellay. And-o milaj le beršesko 1943, kadala sas slobodisarde



III. 13 Lagero k-o Saint-Maurice-aux-Riches-Hommes (Yonne). (katar NAsps, F7 15110, juno 1943)

thaj dine len ordinura rezidencake zorsa ande thanende paše k-o lagero. Pala' kodo, von irisajle ande pengo regiono, katar sas lile e germancurendar and-i tomna le beršeski 1943, internime and-e barake Dossin and-o Mechelen/Malines

(Belgium) thaj pala' kodo deportime k-o Auschwitz, sar kotor andar Konvojo Z, and-o 15 januara 1944. Kadava konvojo sas les ande leste 144 francikane roma.

I deportacia sas kerdi telal o "dekreto Auschwitz", andar 6 decembra

1942, savo phenelas kaj sa e "gypsyura" andar o Rajxo te oven deportime k-o lagero Auschwitz-Birkenau. Si i korkorutni deportacia andar o francikano teritorio savi si registruime sar ovindoj kerdi pe rasialo motovacije.

KONKLUZIA

E Franciake roma xastrajle/skapisajle mudaripnasta anda kodo kaj i Francia na sas kotor andar o Bario Rajxo. Ama von na xastrajle internimastar. Vi kaj sas ordonime le germanikane autoriteturandar, o internimos sas dikhlo sar jekh somnakuni šansa te resel pes

othe kaj kamenas e francikane autoritetura vorta k-o anglutnipen le 20-to šeliberšesko, o thanjaripen zorasa le romengo, dekana lengo phirutno trajo sas dikhlo sar i korkori buti savi na mukelas lesn te integrisaren pes and-i societeta.

Kadja, e francikane autoritetura labjarde/uzisarde o internimos khe-

tanes le akcijenca save tromavenas le "nomaduren" te bešen jekhe thaneste kana denas avri andar o lagero: škola vaš e xurde, buti vaš ebare-manuša, kristianikano sikljarijen savorrengi thaj ordinura rezidencake zorsa. E autoritetura save sas palal o mestjarijen/slobodipen gele dureder kadale politikasa, sar jekh buti normalo.

Bibliografia

Filhol, Emmanuel (2004) *La mémoire et l'oubli. L'internement des Tsiganes en France 1940-1946*. Paris: L'Harmattan | **Etudes Tsiganes (2/1995, Volume 6)** 1939-1946, France: *L'internement des Tsiganes* | **Hubert, Marie-Christine (with Peschanski, D. / Philippon, E.) (1994)** *Les Tsiganes en France 1939-1946*. Paris: CNRS Editions | **Hubert, Marie-Christine (1999)** *The internment of Gypsies in France*. In: Kenrick, Donald (ed.) *In the shadow of the Swastika. The Gypsies during the Second World War 2*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 59-88 | **Kenrick, Donald / Puxon, Grattan (1974)** *Destins gitans. Des origines à la solution finale*. Paris: Calmann-Lévy | **Maximoff, Matéo (1993)** *Routes sans roulettes. Romainville / Paris: Editions Matéo Maximoff* | **Pernot, Mathieu (2001)** *Un camp pour les Bohémiens. Mémoires du camp d'internement pour nomades de Saliers*. Arles: Actes Sud